

ПОКАЗНИКИ НЕЙРОДИНАМІКИ ВЧИТЕЛІВ РІЗНОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ

У роботі наведені результати експериментальних досліджень властивостей нервової системи та психологічної структури темпераменту вчителів на різних етапах професійного становлення, які визначались категорією кваліфікації. Отримані дані свідчать, що всі групи вчителів виявили ознаки сильного типу нервової системи. З підвищенням категорії професійної кваліфікації збільшилась кількість «інтровертів», «емоційно збудливих», «неквапливих» та «пасивних».

Ключові слова: нейродинаміка, властивості нервової системи, структура темпераменту, професійна діяльність.

Процес професійного становлення особистості завжди є актуальним питанням для дослідників, тому що кожному етапу розвитку суспільства повинен відповідати певний рівень професіоналізму працездатного населення країни. Якщо на перших етапах професіоналізації відбувається обрання виду діяльності та навчальна підготовка до професійної діяльності, то вже інші етапи становлення професіонала пов'язані безпосередньо з працею. Людина після навчання проходить процес звикання до професії або адаптації, потім йде процес занурення в професію та стабілізація діяльності, поступово людина набуває свій стійкий та оптимальний рівень професійної активності, досягає вищих рівнів майстерності. Вважається, що перехід від одного до іншого етапу професійного становлення проходить послідовно і, значною мірою, залежить від психологічних та психофізіологічних особливостей людини. Іноді перехід між етапами супроводжується психічною напругою особистості, внутрішніми конфліктами, кризами професійного становлення, а в умовах ринкових відносин людина може стати безробітним, і тоді знову виникає проблема професійного визначення.

Особистісні індивідуальні характеристики людини відіграють важливу роль у професійному становленні. Переконавання, інтереси, знання, вміння, навички, мотивація людини відносяться до психічної сфери, а фізіологічну основу їх складають системи умовних зв'язків, що формуються в мозку та обумовлюють швидкість засвоєння знань та навичок, реакцію на зовнішні подразники та інше, які позначаються як «динамічні особливості». Саме динамічні особливості мають прояв через психічну діяльність, характер та поведінку людини, обумовлюють її особистісні характеристики. Як відомо, нейродинамічні особливості обумовлені природними властивостями нервової системи (НС), які є базовими характеристиками та основою як індивідуальності людини, так і її типологічних особливостей. Властивості НС мають певну пластичність, тому людина може активно пристосовуватися до багатьох видів професій, але швидкість оволодіння професійними вміннями та успішність в праці буде залежати від психофізіологічних можливостей людини, зокрема нейродинамічних особливостей.

В роботі увага спрямована на дослідження проявів нейродинаміки людини в процесі професійного становлення від адаптації до діяльності до певного рівня майстерності у професіях типу «людина-людина», зокрема вчителів англійської мови. Наші попередні дослідження вже торкалися питання стосовно психофізіологічного стану вчителів [1], але у віковому аспекті. Деякі психологічні дослідження показують відсутність прямої залежності між стажем професійної діяльності та її ефективністю, особливо у педагогічній діяльності [4]. Відмічено, що професійна діяльність насичується особистісними проявами та переростає формальний рівень професійності, коли людина виконує протягом тривалого часу одні й ті ж завдання, що повторюються. Формуються не тільки професійні знання, вміння, навички, але і певний склад мислення, звички, професійні особливості особистості, й тому довгий трудовий шлях у школі не завжди відповідає високому рівню професіоналізму. Враховуючи вище наведене, у даному дослідженні окремий етап майстерності оцінювався за категорією кваліфікації вчителів. Можливо, обрання такого формального критерію за оцінку рівня професіоналізму є зовсім адекватним, але іншого офіційного критерію ми не знайшли.

Метою роботи було проведення експериментального дослідження та аналіз особливостей прояву властивостей НС у представників на різних етапах професійної майстерності у професіях типу «людина-людина», зокрема, вчителів, на етапах від первинної професіоналізації до етапу професійної майстерності. В дослідженні взяли участь вчителі іноземної мови I категорії – 23 особи (I група), II категорії - 21 особа (II група), вищої кваліфікації – 29 осіб (III група).

Вивчались такі властивості НС: *сила-слабкість, рухливість-інертність та врівноваженість-неврівноваженість* нервових процесів, які оцінювались опосередковано за допомогою «Особистісного опитувальника Я. Стреляу» [6]. Темпераментальні особливості *екстраверсія-інтроверсія, емоційна збудливість – емоційна врівноваженість, темп реакції* (швидкий – повільний), *активність* (висока або низька) оцінювались за допомогою опитувальника «Дослідження психологічної структури темпераменту» [3]. Тест має шкалу відвертості, яка дозволяє визначити надійність отриманих результатів.

В роботі також був використаний теплінг-тест А.В.Родіонова [3,5]. За кількістю точок, що ставить досліджуваний в певному темпі, обраховуються показники *витривалості* (властивість сили НС), *рухливості нервових процесів, лабільності та врівноваженості* (баланс за силою збудження та гальмування). Вважаємо, що наведений комплекс методик є достатнім інструментарієм щодо вивчення особливостей НС в процесі становлення фахівця в системі професій «людина-людина». Методики, що використані, є відомими, апробованими. Експериментальні дослідження були проведені на базі Київського міського педагогічного університету імені І.Грінченка Інституту післядипломної освіти.

За методикою «Особистісний опитувальник Я. Стреляу» отримано, що за показником сили НС за збудженням, сили НС за гальмуванням та показником рухливості нервових процесів, більшості вчителів всіх рівнів кваліфікації була притаманна висока концентрація наведених властивостей - від 81 до 100%. Бі-

льшість вчителів характеризувала врівноваженість за силою НС, яка була притаманна від 52,3% до 62,5% вчителів всіх трьох категорій професіоналізму. Найбільш «неврівноваженими» в бік збудження виявилися вчителі II категорії – 38,1%, а неуврівноваженість в бік гальмування була зафіксована для незначної групи – від 13% до 9,6%. Отже, значна більшість вчителів I, II та вищої категорій характеризувалася ознаками сильного типу НС.

Кореляційний аналіз за Спірменом виявив прямі позитивні кореляції ($p < 0,01$) між *показником сили за збудженням та сили за гальмуванням* (коефіцієнт кореляції $r = 0,498$), *рухливістю* ($r = 0,493$), *врівноваженістю* ($r = 0,756$); *показник рухливості нервових процесів корелював з врівноваженістю* ($r = 0,468$), що свідчить про тісні взаємовпливи показників методики між собою та їх достовірність.

За теплінг-тестом отримано, що більшість вчителів характеризувалась середнім рівнем за показником витривалості НС, як показника сили НС: серед вчителів I категорії кваліфікації - 56,5%, II-ої категорії - 95,2%, вищої категорії кваліфікації - 65,5% досліджених. Виявилось також, що серед вчителів I категорії (43,5%) та вищої (34,5%) виділена досить значна кількість осіб, які мають низькі значення витривалості НС, що відповідає ознакам сильної НС (табл. 1).

За показником лабільності переважаюча більшість характеризувалась середнім рівнем значень показника (табл.1), тільки серед вчителів вищої кваліфікації відмічені групи з низькими (17,2%) та високими (10,2%) значеннями. Інші групи за рівнем показника були малочисельні. За показником рухливості нервових процесів більшості обстежених притаманний середній рівень рухливості – відповідно для експериментальних груп вчителів 78,5%, 66,6% та 79,4%. За показником врівноваженості - балансу за силою збудження та гальмування – у більшості вчителів всіх трьох груп виявлений низький рівень врівноваженості, тобто у вчителів I категорії – 69,6%; II категорії – 85,7%; вищої категорії - 72,4% досліджених. За кількістю середній рівень врівноваженості був найбільшим серед вчителів I категорії кваліфікації (21,7%), а найвищий рівень врівноваженості (13,8% осіб) – серед вчителів вищої категорії.

Таким чином, на основі аналізу даних за теплінг-тестом виявлено, що більшість вчителів всіх трьох рівнів професійності мають середні показники витривалості як ознаки сили НС, рухливості та лабільності нервових процесів, а також низький рівень врівноваженості. Отримані негативні кореляції між показником витривалості та рухливості з достовірністю $p < 0,01$ ($r = -0,558$); між показником витривалості та врівноваженістю з достовірністю $p < 0,05$ ($r = -0,252$), це означає, що при підсиленні витривалості, як показника сили НС, зменшується рухливість нервових процесів та врівноваженість за силою нервової системи.

Темпераментальні особливості людини є найбільш значимими характеристиками психофізіологічного стану людини, які дійсно визначають характер, стиль поведінки та особливості діяльності та залежать від властивостей НС. Вважається, що представникам професій типу «людина-людина», зокрема вчителям, притаманна екстраверсія, яку пов'язують з відкритістю та комунікативними здібностями людини. Дослідження даної вибірки виявило, що дуже висо-

ка та висока екстраверсія притаманна лише 34,8% вчителів I категорії; 32,4% - II категорії та 41,4% вчителів вищої категорії. Виявлена значна група з ознаками інтроверсії: 26,1%; 42,8%; 27,6% - відповідно до груп категорій вчителів від I до вищої. Отже, найбільш «відкриті» вчителі вищої категорії професіоналізму, найбільш «закриті» - вчителі II категорії. Середня градація властивості означає однакову можливість прояву як екстраверсії, так і інтроверсії, і таких вчителів було практично третина в кожній групі (табл. 2).

Таблиця 1.

Відсотковий розподіл досліджених вчителів за категорією кваліфікації (I, II та вища) за значеннями показників властивостей НС за теплінг-тестом

Показники тестування	Ступінь прояву	I категорія n = 23		II категорія n = 21		Вища категорія n = 29	
		n	%	n	%	n	%
Витривалість НС	низька	10	43,5	1	4,8	10	34,5
	середня	13	56,5	20	95,2	19	65,5
	висока	-	-	-	-	-	-
Рухливість нервових процесів	низька	1	4,3	4	19,0	4	13,8
	середня	18	78,5	14	66,6	23	79,4
	висока	4	17,2	3	14,4	2	6,8
Лабільність	низька	3	13,0	-	-	5	17,2
	середня	19	82,7	20	95,2	21	72,6
	висока	1	4,3	1	4,8	3	10,2
Врівноваженість	низька	16	69,6	18	85,7	21	72,4
	середня	5	21,7	2	9,5	4	13,8
	висока	2	8,7	1	4,8	4	13,8

Показник «пластичність-ригідність» характеризує властивість людини швидко пристосовуватися до ситуацій: «пластичні» здатні до легкої зміни установок або виду діяльності; «ригідні» - інертні, консервативні. З'ясувалось, що більшості вчителів I та II категорій професіоналізму притаманна ригідність (відповідно, 52,2% та 47,6%), при цьому вчителям I групи більш характерною була висока ригідність (30,5%), а вчителям II групи - дуже висока (33,3%). «Пластичними» виявилися лише 8,7% вчителів I групи та 14,3% вчителів II групи. І приблизно по 40% вчителів даних груп характеризувалися середнім рівнем даної властивості темпераменту. Що стосується вчителів вищої категорії, то переважна більшість потрапила до групи з середнім рівнем значення - 65,6% (табл.2). Таким чином, наявність такої значної групи вчителів I та II категорії с

ознаками ригідності та дуже маленьких груп с ознаками пластичності було до- сить несподіваним результатом, оскільки професійність передбачає постійне самовдосконалення, що потребує саме пластичності.

Таблиця 2.

Відсотковий розподіл досліджених вчителів за категорією професійної кваліфікації (I, II та вища) за значеннями показників властивостей темпераменту (опитувальник Б.Н. Смірнова)

Ступінь прояву властивості	I категорія вчителів n = 23					II категорія вчителів n = 21					Вища категорія вчителів n = 29					
	інтроверсія	пластичність	емоц. стійкість	неквапливість	пасивність	інтроверсія	пластичність	емоц. стійкість	неквапливість	пасивність	інтроверсія	пластичність	емоц. стійкість	неквапливість	пасивність	
дуже висока	17,4	-	17,4	8,7	13	28,6	9,5	-	19	28,6	17,2	-	17,2	20,7	13,8	
висока	8,7	8,7	13	17,4	30,5	14,2	4,8	4,8	19,1	19	10,4	3,4	3,5	24,1	13,8	
середня	39,1	39,1	34,8	43,5	43,5	23,8	38,1	19	38,1	42,8	31	65,6	34,5	41,4	48,3	
висока	17,4	30,5	30,5	30,4	8,7	19,2	14,3	38,1	23,8	9,6	34,5	13,8	27,6	13,8	10,3	
дуже висока	17,4	21,7	4,3	-	4,3	14,2	33,3	38,1	-	-	6,9	17,2	17,2	-	13,8	
	екстраверсія	ригідність	емоц. збудливість	збудливість-збудливість	швидка реакція	активність	екстраверсія	ригідність	емоц. збудливість	швидка реакція	активність	екстраверсія	ригідність	емоц. збудливість	швидка реакція	активність

За показником «емоційна стійкість – емоційна збудливість» виявили (табл.2), що емоційно стійкими були 30,4% вчителів I категорії, лише 4,8% - II категорії та 20,7% - вищої. А емоційно збудливими відповідно 34,8% вчителів I категорії; 76,2% - II та 44,8% вчителів вищої категорії. Інші вчителі характери-

зувалися середнім рівнем прояву даної властивості. Отже, найбільш вразливи, емоційно збудливими виявилися вчителі II категорії професіоналізму.

Найбільша група з високою швидкістю реакції була виявлена серед вчителів I категорії (30,4%), потім зі зростанням категорії вчителів групи кількісно зменшувались – 23,8% (II категорія) та 13,8% (вища). Альтернативна протилежність швидкості реакції – неквапливість – характеризувала 26,1% вчителів I категорії, 38,1% вчителів II категорії, найбільша група - 44,8% - виявлена серед вчителів вищої категорії. Тобто, серед вчителів I категорії більше представників з швидкою реакцією в порівнянні з іншими групами, «неквапливих» найбільше серед вчителів вищої категорії.

За показником «активність-пасивність» низькою активністю характеризувалися лише 13% вчителів I категорії; 9,6% вчителів II категорії та 24,1% вчителів вищої категорії. Виражену пасивність мали 43,5% вчителів I категорії, 47,6% вчителів II категорії, 27,6% вчителів вищої категорії. Середню групу склали приблизно однакові групи – від 43 до 48% всіх обстежених вчителів. Згідно тестуванню у більшості вчителів всіх трьох категорії професіоналізму визначена пасивність або середній прояв властивості, коли прояви активності нівелюються такими ж проявами пасивності.

Опитувальник з визначення психологічної структури темпераменту Б.М.Смірнова має шкалу відвертості, яка свідчить про надійність отриманих результатів. Для вчителів I категорії висока ступінь відвертості була притаманна 65,2% (група з середніми значеннями складала 30,5%), що свідчить про достатню надійність результатів; для вчителів II категорії – 81% - висока надійність отриманих результатів. Щодо вчителів вищої категорії, то лише 48,3% досліджених виказали високу надійність результатів. Можливо, життєвий досвід вчителів вищої категорії, які на нашу думку є високо досвідченими у професії, не дав можливості людині розкритися та бути відвертими при тестуванні.

Кореляційний аналіз зв'язків за Спірменом між показниками, отриманими в процесі дослідження, виявив велику кількість кореляцій як між показниками методики з визначення властивостей темпераменту, так і з показниками інших методик. Отже, були отримані такі кореляції (з достовірністю $p < 0,01$) : позитивні зв'язки між показник «*екстраверсії-інтроверсії*» - з показником *темпу* реакції (коефіцієнт кореляції $r = 0,473$); з *рухливістю* нервових процесів методики Я.Стреляу ($r = 0,426$); показник «*ригідність-пластичність*» - з показником «*емоційна збудливість-емоційна врівноваженість*» ($r = 0,334$); негативні зв'язки з показником *сили НС за збудженням* за методикою Я.Стреляу ($r = - 0,321$), *рухливістю* нервових процесів ($r = - 0,423$), *врівноваженістю* ($r = - 0,431$). В даній групі досліджених вчителів зі збільшенням значень показника «*ригідність – пластичність*» у бік прояву ригідності зменшуються значення показників *сили НС*, *рухливості*, *врівноваженості*. Тобто людина з вираженою ригідністю менш активна, менш працездатна, менш рухлива.

Показник «*емоційна збудливість-емоційна врівноваженість*» негативно корелює з показниками *сили НС за збудженням* за Я. Стреляу ($r = - 0,551$), *сили НС за гальмуванням* ($r = - 0,484$), показником *врівноваженості* ($r = - 0,307$). От-

же, серед вчителів даної групи найбільш збудливі мають ознаки менш сильної НС як за збудженням, так і за гальмуванням, найменш врівноважені. Темп реакції мав кореляції з показником активності ($r = 0,406$), сили НС за збудженням Я. Стреляу ($r = 0,337$), рухливості ($r = 0,398$), врівноваженості ($r = 0,433$). Таким чином, високим показникам темпу реакції вчителів даної вибірки відповідають високі показники сили НС, рухливості, врівноваженості та працездатності. «Активність-пасивність» корелювала з показником сили НС за збудженням Я.Стреляу ($r = 0,550$), рухливості ($r = 0,398$), врівноваженості ($r = 0,433$). Отримані також кореляційні взаємозв'язки на рівні достовірності $p < 0,05$: *позитивні*: між показником «екстраверсія-інтроверсія» та силою НС за збудженням ($r=0,255$); показником врівноваженості ($r=0,260$); темпом реакції та показником лабільності, отриманим за допомогою теппінг-тесту ($r = 0,253$); *негативні*: показником рухливості нервових процесів ($r=-0,251$); між показником «ригідність-пластичність» та «екстраверсія-інтраверсія» ($r = - 0,253$), темпом реакції ($r=-0,238$), показником «активність-пасивність» ($r=-0,258$); врівноваженості з показником витривалості за теппінг- тестом ($r = - 0,252$). Зазначені позитивні та негативні кореляції свідчать про тісний зв'язок показників між собою та адекватно підібраний пакет методичних засобів щодо виявлення проявів властивостей НС людини як основи нейродинамічної складової системи психофізіологічного забезпечення професійної діяльності.

Проведені дослідження нейродинамічного компоненту системи психофізіологічного забезпечення діяльності даної групи вчителів англійської мови виявило, що значна більшість вчителів I, II та вищої категорій характеризувалася ознаками сильного типу НС, про що свідчать високі концентрації властивостей сили НС за збудженням та гальмуванням, рухливості нервових процесів та врівноваженості за методикою Я.Стреляу, і середній рівень показників, отриманих за теппінг-тестом.

Вважається, що екстраверсія людини є запорукою успішної праці в професіях типу «людина-людина», зокрема вчителів, тому що вони повинні бути «відкриті», чуйні, комунікативні, бо працюють с дітьми. Наші ж дані виказали наявність досить значної групи «інтровертів».

Більшості вчителів I та II категорій притаманна ригідність, що є показником консерватизму, певного догматизму, навіть обмеження саморозвитку, і це може слугувати ознакою певного призупинення в професійному розвитку, але такий висновок потребує подальших досліджень. Серед вчителів I категорії більше представників зі швидкою реакцією в порівнянні з іншими групами, а «неквапливих» найбільше серед вчителів вищої категорії, що можна пояснити віковими особливостями даної категорії вчителів. За тестуванням властивості «активність-пасивність» у більшості вчителів всіх трьох категорії професіоналізму виявлена пасивність або середній прояв властивості, коли прояви активності нівелюються такими ж проявами пасивності.

Отже, всі групи вчителів різної категорії професійної кваліфікації виявили ознаки сильного типу нервової системи, що, можливо, свідчить про високу адаптованість до робочих навантажень. Звертає на себе увагу факт, що з підви-

щенням категорії, як крок у професійному становленні, збільшилась група «інтровертів», «емоційно збудливих», «неквапливих» та «пасивних». Прикро, що відмічений значний відсоток вчителів з середніми значеннями показника, коли прояв однієї властивості врівноважується проявом протилежної. Це може свідчити про невизначеність людиною своїх можливостей. Вірогідно, що молодий вчитель, який починає свою професійну працю, вже має певні нейродинамічні властивості, які в нього сформовані впродовж навчання в школі, шліфувалися та коректувалися в професійному закладі, де він набував вмінь, навичок, методик щодо майбутньої праці. І в подальшій праці ці властивості змінюються дуже повільно. А, можливо, рутинна праця вчителя змінює пластичність на ригідність, активність на пасивність, екстраверсію на інтроверсію. Відомо, що з роками зменшується рухливість та лабільність нервових процесів, підвищується неврівноваженість нервової системи.

В зв'язку з тим, що нас цікавили певні фази професійного становлення, то ми акцентували увагу на зіставленні показників нейродинаміки з питаннями анкети О.М. Кокуна «Опитувальник на визначення стадії професійного становлення». Виявили досить цікаві кореляції, які наведені в таблиці 3. Зазначені тільки зв'язки, значення коефіцієнтів кореляції не представлені; достовірність результатів $p < 0,05$ позначена -*; $p < 0,01$ - **; «+» - позитивна пряма кореляція, «-» - негативна кореляція. Серед даної групи досліджених вчителів показник сили НС за збудженням мав достовірно значущі кореляції з відношенням (ступінь задоволеності) до власної кар'єри, до професії, до праці над підвищенням професійного рівня, до стосунків з начальством, з втомленістю протягом дня, з віком також. Практично такі ж самі зв'язки відмічені і з показником сили НС за гальмуванням. Досить міцні кореляції пов'язують показник властивості темпераменту «активність – пасивність» з питаннями про задоволеність власною кар'єрою, відношенням до змісту професії та праці над підвищенням кваліфікації, не значні кореляції відмічені з питаннями про стосунки з начальством та втомленістю протягом робочого дня.

Стосунки з колегами за результатами дослідження визначає показник темпераменту «екстраверсія-інтроверсія», сила НС за гальмуванням, темп реакції, лабільність за теппінг-тестуванням. Показник витривалості, отриманий за допомогою теппінг-тесту, мав негативні кореляції з питаннями про працю над підвищенням професійного рівня, стосунками з колегами та начальством. Показник віку корелював лише з показниками сили НС за збудженням та гальмуванням (табл. 3). Таким чином, питання власної кар'єри, відношення до професійної діяльності, праці над підвищенням професійного рівня, стосунки з колегами та начальством мали достовірно значущу залежність з показниками властивостей нервової системи, активністю-пасивністю людини, показниками рухливості та лабільності за теппінг-тестом.

**Кореляційні зв'язки між показниками нейродинаміки та питаннями
«Опитувальник на визначення стадії професійного становлення»**

О.М. Кокуна

Показники нейродинаміки	Задоволеність змістом проф. діяльності	Задоволеність власною кар'єрою	Відношення до професії	Праця над підвищенням рівня	Стосунки з колегами	Стосунки з начальством	Втомленість за робочий день	Стан здоров'я	Вік
Сила НС за збудженням		+	+	+		+	+		+
Сила НС за гальмуванням			+	+	+	+			+
Рухливість			+						
Екстраверсія-інтраверсія					+				
Емоційна збудливість – емоційна стійкість		-		-		-			
Темп реакції					+				
Активність-пасивність		+	+	+		+	+		
Щирість		-	-	-		-		+	-
Витривалість за теплінг-тестом				-	-	-			
Рухливість за теплінг-тестом		+		+		+			
Лабільність за теплінг-тестом	+	+			+				
Реактивність						+			

Наведені кореляційні зв'язки між показниками нейродинаміки та питаннями анкети визначення стадії професійного становлення стосуються показників, отриманих за всією вибіркою досліджених, тобто сумарних показників всіх трьох груп вчителів. Нас цікавили саме тенденції зв'язку показників нейродинамічного компоненту в системі психофізіологічного стану професіонала на різних ступенях його діяльності, в даному випадку I, II та вищої категорії професіоналізму. По групах також був проведений кореляційний аналіз за Спірменом з метою виявлення достовірних відмінностей між показниками за категоріями професійного становлення. Виявилось, що між дослідженими групами вчителів

I та II категорій є відмінності між деякими показниками, отже: з достовірністю $p < 0,05$ – між показником сили НС за збудженням та сили НС за гальмуванням, між показниками врівноваженості за теппінг-тестом; з достовірністю $p < 0,01$ – за показником темпераментальної властивості «емоційна збудливість-емоційна стійкість». Також виявлені достовірні відмінності між групами вчителів II та вищої категорій за показниками з достовірністю $p < 0,01$: сили НС за збудженням та гальмуванням, за показником темпераментальної властивості «емоційна збудливість-емоційна стійкість». Така незначна кількість відмінностей між представниками вчителів трьох груп професійної майстерності дозволила провести кореляційний аналіз між показниками за всією сукупністю досліджених.

На підставі проведеного дослідження можна зробити наступні **висновки**:

1. Більшість вчителів I категорії професійної кваліфікації даної вибірки характеризували: сильний тип нервової системи, висока рухливість та врівноваженість; за теппінг-тестуванням - середній рівень лабільності та рухливості, низька врівноваженість нервових процесів, виявлені практично однакові за кількістю групи з ознаками середнього та сильного типу НС. За показниками темпераменту – приблизно однаковий розподіл на екстра - та інтравертованих, значна група з ознаками ригідності, емоційно стійкі та «швидкі» практично співпали з емоційно збудливими та «неквапливими», пасивні в 3,5 рази перевищували активних. Практично третина даної групи вчителів виказали середні значення показників.

2. Аналогічні результати були отримані і для групи вчителів II категорії кваліфікації. Відмінність порівняно з вчителями I категорії була за показником витривалості (теппінг-тест) – 95,2% виказали середні значення показника, значна більшість виявила інтроверсію, більшість (76,2%) виявили емоційну збудливість, більш неквапливі в порівнянні з вчителями I категорії.

3. Вчителі вищої категорії та вчителі I категорії мали наступні відмінності: більша група з ознаками екстраверсії; більшість (65,6%, характеризувалась середнім значенням показника «ригідність–пластичність», збільшенням групи з емоційною збудливістю (44,8%), неквапливістю (44,8%) та середнім значенням показника «активність-пасивність».

4. Кореляційний аналіз між показниками нейродинаміки та питаннями анкети щодо визначення стадії професійного становлення показав, що питання про власну кар'єру, відношення до професійної діяльності пов'язані з силою НС за збудженням та гальмуванням, рухливістю; активністю-пасивністю людини (темпераментальні особливості) та показниками рухливості та лабільності за теппінг-тестом.

5. За результатами проведеного дослідження виявлено, що всі групи вчителів різної категорії професійної кваліфікації виявили ознаки сильного типу нервової системи, що, можливо, свідчить про високу адаптованість до робочих навантажень. Звертає на себе увагу факт, що з підвищенням категорії як кроку до професійного становлення, збільшилась група «інтровертів», «емоційно збудливих», «неквапливих» та «пасивних».

Література

1. Завадська Т.В. Показники нейродинаміки вчителів в процесі діяльності // Materiale IV mezinarodni vedecko-prakticka confe-rence “Veda: teorie a praxe-2008”- Dil 6. Pedagogika. Psychologie a sociologie. Filosofie: Praha. Publishing House “Education and Science” s.r.o. – p.45-49.
2. Ильин Е.П. Психология индивидуальных различий. – СПб.: Питер, 2004 – 701 с.
3. Малхазов А.Р. Динаміка індивідуально-типологічних та психофізіологічних характеристик студентської молоді (1976-2000 р.р.) //Актуальні проблеми сучасної української психології: Наук. записки Ін-ту психології ім. Г.С.Костюка АПН України. – К., Нора-прінт, 2002. - Вип. 22. - С.173-181.
4. Рогов Е.И. Выбор профессии: Становление профессионала.- М.: Изд-во ВЛАДОС-ПРЕСС, . – 2003. – 336 с.
5. Родионов А.В. Психодиагностика спортивных способностей. - М.: Физкультура и спорт - 1973, - 215 с.
6. Стреляу Я. Роль темперамента в психическом развитии – М.: Прогресс, 1982. - 232 с.

В работе представлены результаты экспериментальных исследований свойств нервной системы и психологической структуры темперамента учителей на разных этапах профессионального становления, которые определялись категорией квалификации. Полученные данные показали, что все группы учителей выявили признаки сильного типа нервной системы. С ростом категории профессиональной квалификации увеличивалось количество «интровертов», «эмоционально возбудимых», «медлительных» и «пассивных».

Ключевые слова – нейродинамика, свойства нервной системы, структура темперамента, профессиональная деятельность.

The results of an experimental research of properties of nervous system and psychological structure of temperament of high school teachers at any stage of professional growth are presented in the work. The obtained data have shown signs of hard type neural system. The quantity of the “introvert”, “emotional excitable”, “tardy” and “indifferent” have increase with grows the category of teacher’s professional skill

Keywords: a neurodynamic, the nervous system properties, the structure of temperament, professional activity.